

ОСНОВНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Матрос О.О., к.пед.н, старший викладач
кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті порушено проблему соціального захисту осіб з інвалідністю, проаналізовано нормативно-правове забезпечення соціального захисту осіб з інвалідністю, які класифікуються на групи: міжнародні та державного рівня нормативно-правові документи. Виокремлено види, типи та причин інвалідності, які варті уваги із їх характеристикою. Охарактеризовано шкалу обмежених можливостей, яка включає недугу, обмежену дієздатність та недієздатність.

Ключові слова: *соціальний захист, особи з інвалідністю, Конвенція ООН, інвалідність.*

В статье затронута проблема социальной защиты лиц с инвалидностью, проанализированы нормативно-правовое обеспечение социальной защиты лиц с инвалидностью, которые классифицируются на группы: международные и государственного уровня нормативно-правовые документы. Выделены виды, типы и причины инвалидности, которые достойны внимания с их характеристикой. Охарактеризована шкала ограниченных возможностей, которая включает болезнь, ограниченную дееспособность и недееспособность.

Ключевые слова: *социальная защита, лица с инвалидностью, Конвенция ООН, инвалидность.*

Matros O.O. THE BASIC BASES OF SOCIAL PROTECTION OF PERSONS WITH DISABILITIES IN UKRAINE

The article addresses the problem of social protection of persons with disabilities, analyzes the legal and normative provision of social protection of persons with disabilities, which are classified into groups: international and state level legal documents. The types, types and causes of disability that are worthy of attention with their characteristics are singled out. Characterized by the scale of limited opportunities, which includes illness, limited ability and incapacity.

Key words: *social protection, persons with disabilities, UN convention, disability.*

Постановка проблеми. Соціокультурна трансформація сучасного українського суспільства тісно пов'язана з розширенням сфери соціальної політики, одним із пріоритетів якої є забезпечення повноцінного функціонування суспільства, яке неможливе без створення умов для самореалізації кожної окремої людини. Об'єктами такої політики на сьогодні дедалі більше стають різноманітні групи населення, що потребують специфічних підходів та методів роботи. Процеси реформування соціального, економічного, культурного та політичного життя в Україні сприяли загостренню проблем невідповідності прав та можливостей окремих членів та груп суспільства. А серед нових соціальних тенденцій, що мають місце в сучасному українському суспільстві, є загострення демографічної ситуації, одним з проявів якої є поширення осіб з інвалідністю. Держава взяла на себе обов'язок щодо підтримки таких громадян. Це зафіксовано у законодавстві України з питань соціального захисту осіб з інвалідністю, яке ґрунтується на Конституції України та Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ряду інших нормативно-правових документів, які регулюють забезпечення соціального захисту в грошовому еквіваленті.

Виклад основного матеріалу. Термін «інвалід» походить від латинського «*invalidus*», що означає «немічний», «слабкий» (від лат. «*valeo*» – бути здоровим, «*in*» – заперечення, буквально «нездоровий, позбавлений здоров'я»).

До 19 століття поняття «інвалід» у Західній Європі використовувався щодо поранених військових. Починаючи з середини 19 століття значення починає поширюватися і на цивільних осіб, які стали жертвами війни [1, с. 8].

Так, у великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначено, що «інвалід» – це людина, яка частково чи повністю втратила працездатність унаслідок поранення, хвороби, каліцтва чи старості, а «інвалідність» – це стан інваліда [2, с. 397].

У Законі України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005) поняття «інвалід» – це особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження їх життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав

нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист. «Інвалідність» – це міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист [3].

В українській соціальній науці існує безліч визначень терміну «соціальний захист», але на нашу думку, найбільш ті, що відповідають тематиці дослідження є трактування терміну у виданні Національного університету «Києво-Могилянська академія», де зазначено, що «соціальний захист» – це термін, який активно вживали у радянські часи й який охоплював соціальне забезпечення, а також частково регулювання трудових відносин та інших сфер. Означає сукупність соціальних і юридичних гарантій, метою яких є забезпечення державою для кожного члена суспільства реалізації його основних соціально-економічних прав, передовсім права на рівень життя, необхідний для нормального відтворення та розвитку особистості. У розумінні Європейського Союзу, «соціальний захист» – це ефективні засоби, які дозволяють впровадити необхідний рівень солідарності між особами, які отримують доходи, та особами, котрі їх не мають через вік, стан здоров'я та неможливість знайти роботу [7].

У соціальній науці існує досить значна характеристика видів, типів та причин інвалідності, які варті уваги.

У дослідженні за редакцією Н. Сейко описано, що «Шкала обмежених можливостей включає недугу, обмежену дієздатність та недієздатність. Існують наступні групи інвалідності:

- інваліди з дитинства;
- інваліди за хворобою;
- інваліди праці.

За ступенем мобільності групи інвалідності поділяються на:

- мобільні;
- маломобільні;
- нерухомі.

У дітей інвалідність визначається як стійка соціальна дезадаптація. Причинами інвалідності дітей можуть бути зовнішні (механічні, фізичні, хімічні, біологічні, порушення харчування) та внутрішні (спонтанні зміни у генетиці, внутрішньоклітинні метаболіти, хвороби, що передаються спадковим шляхом, вродженні вади) фактори. До дітей з обмеженими функціональними можливостями відносять дітей з порушенням слуху і мови, зору, інтелектуального розвитку, опорно-рухового апарату, комплексними порушеннями психофізіологічного розвитку, хронічними соматичними та психоневрологічними захворюваннями [7, с. 44].

Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) було визначено такі ознаки інвалідності:

- 1) будь-яка втрата або порушення психологічної, фізіологічної або анатомічної структури або функції;
- 2) обмеженість або відсутність (через вказані вище дефекти) здатності виконувати функції так, як вважається за нормальне для середньостатистичної людини;
- 3) ускладнення, що виходить із вказаних вище недоліків, яке повністю або частково заважає людині виконувати певну роль [4, с. 20].

Так, відома російська дослідниця Є. Холостова виділяє наступні групи інвалідності: за віком (діти-інваліди, інваліди-дорослі); за походженням інвалідності (інваліди з дитинства, інваліди війни, інваліди праці, інваліди за загальним захворюванням); за характером захворювання (мобільні, маломобільні, нерухомі); за ступенем працездатності (непрацездатні, тимчасово непрацездатні, працездатні в обмежених сферах, працездатні в полегшених умовах праці, працездатні) [9].

До причин інвалідності можна віднести:

- інвалідність з дитинства;
- професійні захворювання;
- нещасний випадок на виробництві;
- каліцтва, контузії, поранення одержані під час захисту Батьківщини тощо [1, с. 9].

На сьогодні в Україні одним із пріоритетних завдань є створення оптимальних та відповідних умов для підтримки такої незахищеної категорії як особи з інвалідністю. Вирішення такої проблеми безпосередньо пов'язане із професійним рівнем фахівців соціальної сфери, які покликані працювати з такою категорією населення.

В Україні діє ґрунтовна нормативно-правова база щодо людей з інвалідністю. Тому їх можна класифікувати на такі групи, як:

- 1) Міжнародні нормативно-правові документи:
 - Конвенція ООН про права дитини;
 - Конвенція ООН про права людини;
 - Конвенція ООН про права інвалідів (в Україні ратифікована в 2008 р.);
 - Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей;
 - Декларація про права інвалідів.
- 2) Нормативно-правові документи державного рівня – це:
 - Конституція України.
 - Закони України («Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991), Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (1996), «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000), «Про охорону дитинства» (2001), «Про соціальні послуги» (2003), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2006), «Про освіту» (2017), «Про спеціальну освіту» (2015).
 - Укази Президента України («Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями», «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні».
 - Розпорядження та постанови Кабінету Міністрів України («Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 року», «Про

затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» та ін.

- Накази МОН України «Про затвердження Плану дій щодо запровадження інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на 2009-2012 роки», «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 р.» та ін. [6, с. 80].

Держава взяла на себе обов'язок щодо підтримки громадян з інвалідністю. Це зафіксовано у законодавстві України з питань соціального захисту осіб з інвалідністю, яке ґрунтується на Конституції України та Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та ряду інших вище перерахованих нормативно-правових документів, які регулюють забезпечення соціального захисту в грошовому еквіваленті.

Саме у статті 46 Конституції України зазначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом [5].

Міністерство соціальної політики є головним державним органом, що забезпечує та координує роботу щодо виконання Закону України «Про соціальні основи захищеності інвалідів в Україні».

За Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» призначаються пенсії по інвалідності внаслідок:

загального захворювання;

каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства.

Пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності внаслідок загального захворювання (в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідності з дитинства) за наявності страхового стажу, передбаченого статтею 32 цього Закону.

Пенсія по інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Пенсія по інвалідності від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання призначається відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності».

Залежно від ступеня втрати працездатності визначено три групи інвалідності. Причина, група, час настання інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи згідно із законодавством. Пенсія по інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Щоб пенсія по інвалідності була призначена від дня встановлення інвалідності, заяву на її призначення слід подати до управління Пенсійного фонду не пізніше трьох місяців із дня встановлення інвалідності [8].

Висновки. Отже, підсумовуючи можна зробити висновок, що сьогодні державне управління в сфері соціального захисту осіб з інвалідністю спрямований на всебічний їх розвиток, але з урахуванням специфіки стану здоров'я осіб з інвалідністю особливу увагу доцільно приділяти вдосконаленню системи соціальної підтримки, охорони здоров'я, реалізації реабілітаційних програм для збереження фізичної та розумової активності таких дітей, максимально створювати умови для подальшого самостійного життя таких осіб.

Практичному соціальному працівникові завжди необхідно мати на увазі, що з настанням інвалідності для людини починається новий етап життя: виникають бар'єри на шляху здійснення найважливіших соціальних і вітальних потреб, змінюється суспільний статус особистості, порушується сформована система соціальних контактів, деформуються звичні життєві стереотипи.

Але для цього необхідно створити належні умови щодо реалізації тих принципів та засад проголошених в документах та змінити негативні стереотипи до неповно справних людей в українському суспільстві. А це може стати перспективним напрямом для подальших розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Балдинюк О.Д. Соціальна підтримка дітей з особливими потребами на прикладі центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів «Пролісок» // «Права дітей: від витоків до сьогодення» : матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару (м.Умань, 25 травня 2016 р.) / [ред. кол. : Коляда Н.М. та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий, 2016.– С.8-11.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vsgo.org.ua/ua/node/264>
4. Коляденко Н.В. Теоретико-методичні основи та інструментарій сприяння розвитку трудової активності і конкурентоспроможності інвалідів на ринку праці: монографія / Н.В. Коляденко.– К.: ПІК ДСЗУ. 2014.– 234 с.
5. Конституція України // ВВР України. – 1996. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.
6. Перфільєва М. Нормативно-правовий захист дітей з особливими освітніми потребами в Україні // «Права дітей: від витоків до сьогодення» : матеріали науково-методичного семінару (м.Умань, 25 травня 2016 р.) / [ред. кол. : Коляда Н.М. та ін.]. – Умань: ФОП Жовтий, 2016. – С.79-81.

7. Понятійно-термінологічний білінгвальний словник: соціальна сфера / автори-укладачі: І.В. Літяга, С.М. Ситняківська; за заг. ред. Н.А. Сейко.— Вид. 3-тє, перероб. і доп.— Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016.— 224 с.

8. Сайт Міністерства соціальної політики. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua>.

9. Холостова Е. И. Социальная работа с инвалидами: учеб. Пособие.— М., 2009.— 240 с.